2e JAARG. MAANDBLAD No. 5 SLACHTMAAND 1937

DE WOLFSANGEL

STRIJDBLAD VOOR NEDERLANDSCH VOLKSBEWUSTZIJN

ONDER LEIDING VAN Mr. H. REYDON

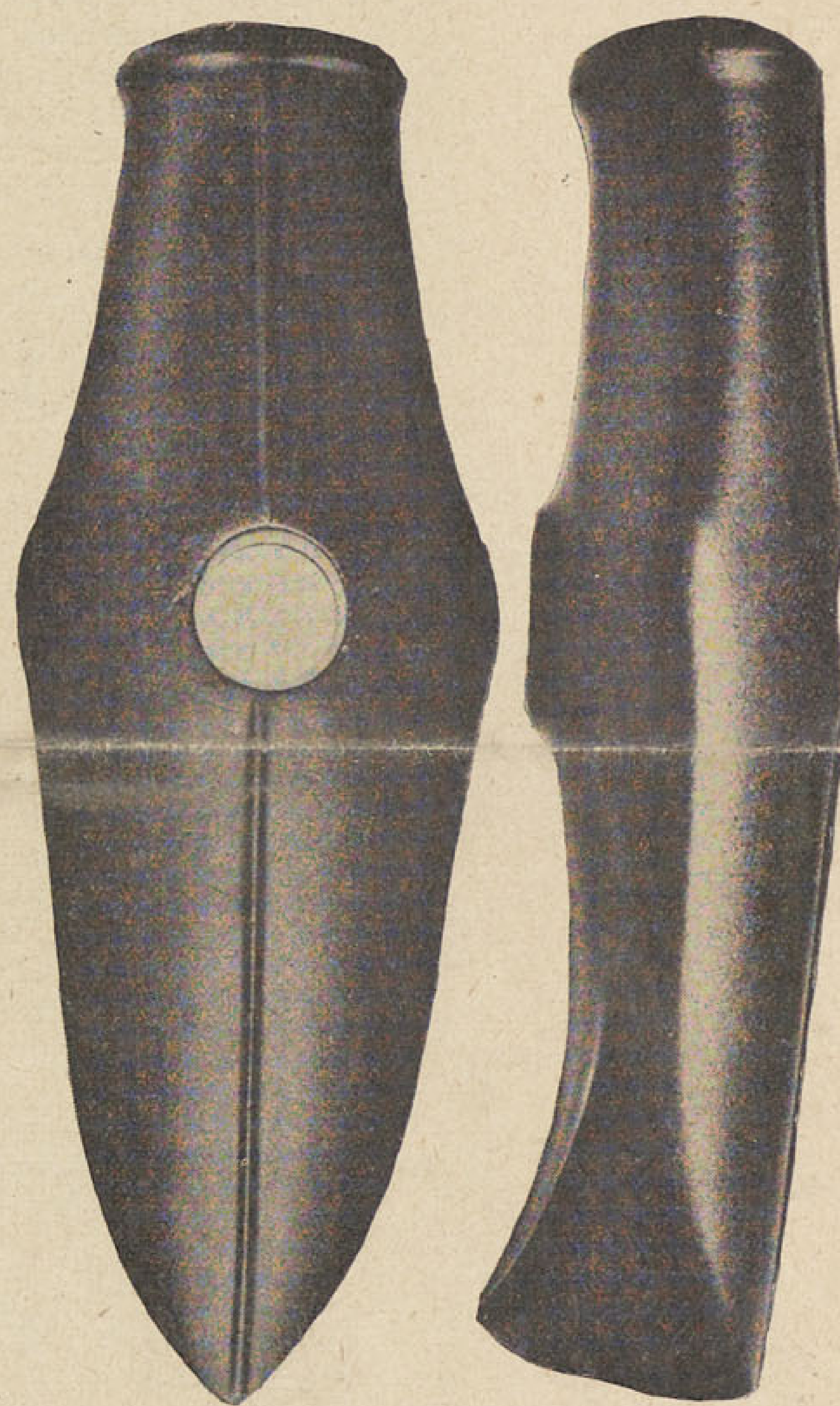
UITGAVE - STICHTING DER VADEREN ERFDEEL - WERKGEMEENSCHAP VOOR VOLKSKUNDE
ABONNEMENTEN F 1.50 PER JAAR (F 0.75 PER HALF JAAR) LOSSE NUMMERS 15 CENT
BEHEER - POSTBUS 2 - LEIDEN - ADVERTENTIETARIEVEN OP AANVRAAG

Kunst als Erfdeel

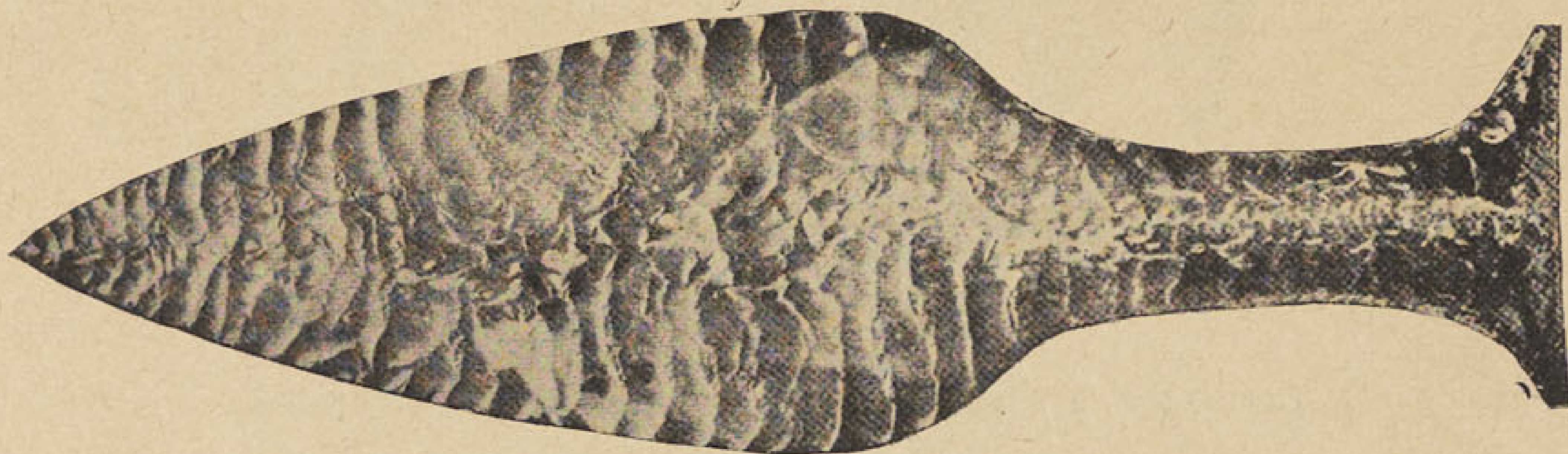
Het sprookje van de „barbaarschheid" onzer voorouders doet nog steeds opgeld in wetenschappelijke kringen, welke het aan kennis omtrent die voorouders volkomen ontbreekt. Vandaar vindt het zijn weg in schoolboekjes en oppervlakkige dagbladartikelen en helpt zoo bij groote deelen van ons volk een minachting jegens het eigen voorgeslacht in stand houden, die voor het heden noodlottige gevolgen heeft. Hoe kan een volk immers recht begrip hebben van zijn plaats en roeping in de wereld, indien het zichzelf ziet als van oorsprong barbaarsch, maar dank zij vreemde cultuur geleidelijk tot een draaglijken staat van beschaving opgeheven? Het goede wat het heeft, heeft het dan van anderen; uit zichzelf echter had het niets.

Hetgeen wij weten omtrent de levensomstandigheden van ons voorgeslacht, hun levenswijze, huizenbouw, kleeding en gereedschap logenstraft volkomen den naam van „barbaren", zelfs voor wie naar moderne opvatting in uiterlijke beschaving een maatstaf meent te kunnen zien. Maar ook omtrent de innerlijke gesteldheid dezer verre voorouders openbaren ons de voorwerpen, welke tot ons zijn gekomen, het een en ander.
Zie slechts zoo'n vuursteendolk, zoo'n steenen bijl. Deze voorwerpen zijn het voortbrengsel van een tot de uiterste mogelijkheden verfijnd handwerk. Zij verraden in hun vorm een volkomen meesterschap in de bewerking der grondstof. Hier is het handwerk, het ambacht van den steenbewerker tot Kunst geworden.
Neemt men zulk een bijl b.v. in de hand, dan staat men verbaasd over de kunstvaardigheid, waarmee de moeilijk te bewerken steen in een volmaakten vorm is gebracht. Zulk een dolk is sierlijk, evenwichtig; er zit „slag" in zoo'n bijl.
Hoe moet de man geweest zijn, die in staat was zulk een voorwerp te vervaardigen? Hij moet jaren en jaren lang dit handwerk beoefend hebben. Zijn hand was geschoold, zijn oog geoefend. Hij kende den bouw van het gesteente, dat hij te bewerken had; hij wist onder welken hoek hij slaan moest om er een langen splinter af te slaan; hoe hij schilfer voor schilfer uit de harde en toch zoo broze vuursteen kon drukken. Wie wel eens zelf geprobeerd heeft, uit een stukje vuursteen een mesje of krabbertje te maken of zelfs een pijlspitsje, weet hoe moeilijk dat is.
Zulk een handwerk vereischt zelfbeheersching en kweekt zelfbeheersching. Wie driftig aangelegd is en kregel wordt als onder zijn ongeoefende handen de steen breekt, leert het nooit. Er is een eindeloos geduld en voortdurende oefening voor noodig.

Steenen bijl uit Noorwegen. Museum Oslo.

Een volk van geringe begaafdheid brengt het niet verder dan tot de vervaardiging van bruikbare splinters en het lomp bijwerken van een steen, die een voor bepaalde doeleinden toevallig geschikten vorm heeft. Een volk echter, dat met eenvoudige middelen uit weerbarstige grondstoffen ware kunststukken tot stand weet te brengen; dat een techniek zoo tot het uiterste weet op te voeren, dat er Kunst ontstaat, dat het nuttige tot schoonheid wordt, moet hoogbegaafd zijn. Ook al omdat het de innerlijke behoefte naar schoonheid heeft en in zichzelf een schoonheidsideaal bezit, dat het in de stof weet te verwerkelijken.

Voor-Germaansche vuursteenen dolk. Museum Kopenhagen. (Naar : Nordiske Fortidsminner).

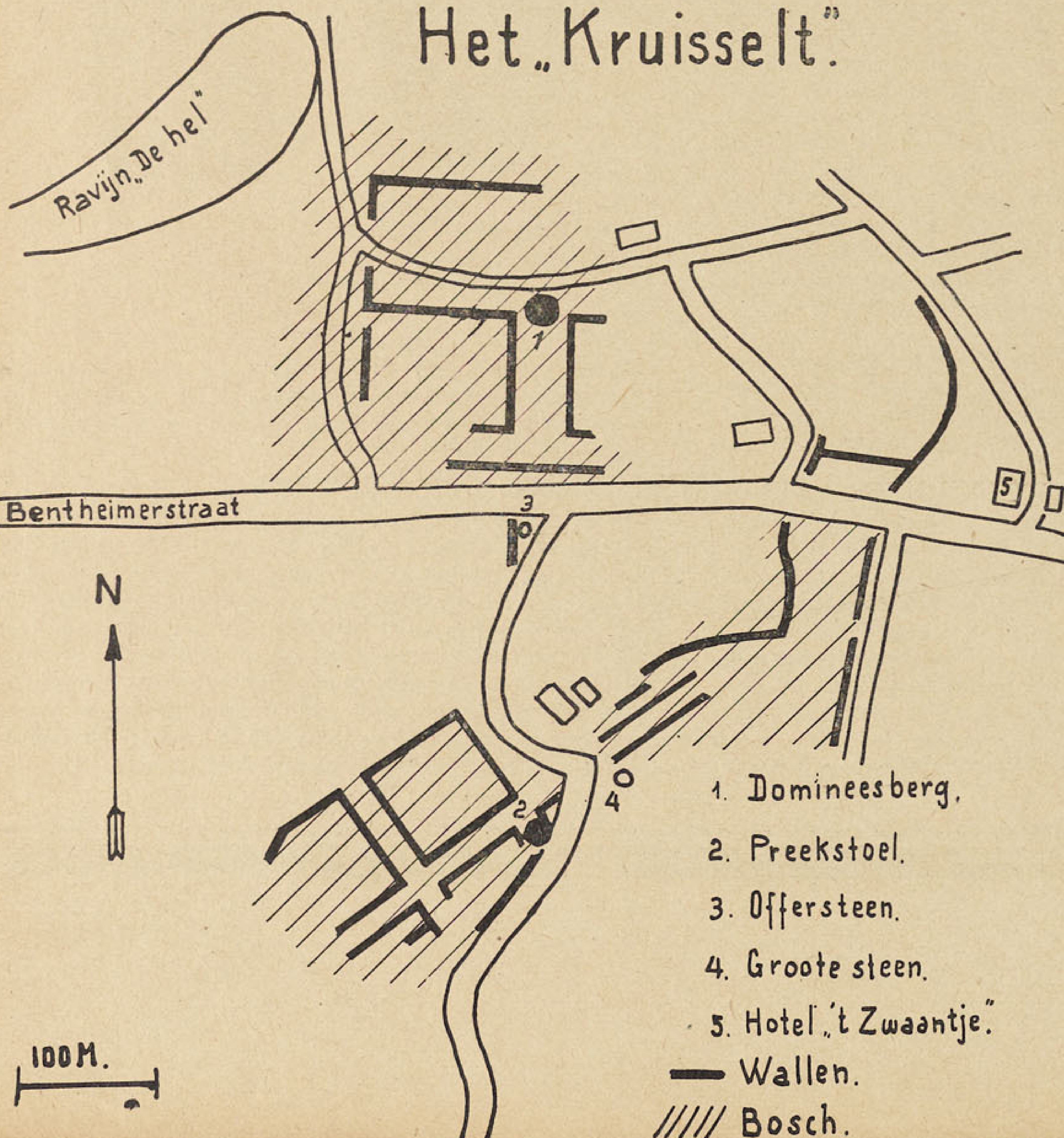
Dit volk zou „barbaarsch" geweest zijn? Het is om te lachen ! Wie onbevangen, niet met vooropgezette meeningen of theorieën, ziet wat dit volk aan sporen van zijn bestaan heeft nagelaten, weet wel beter. Deze menschen waren ook innerlijk verwant aan hun nakomelingen, die in de 16e en 17e eeuw zonder veel theorie in hun soort volmaakte schepen bouwden, welke de wereldzeeën bevoeren. Zij waren ook geestelijk de voorvaderen van de schilders der Nederlandsche school, gelijk zij lichamelijk hun voorvaderen waren. Heel de hooge cultuur van het Noordras lag als de bloem in de knop reeds besloten in deze vuursteenbewerkers en waar de omstandigheden gunstig waren, ontloken reeds de eerste bloemen dezer cultuur.

De eigenschappen, die wij bij ons voorgeslacht kunnen waarnemen op grond van de door hen vervaardigde voorwerpen, moeten geheel hun leven vorm en inhoud hebben gegeven. Het zijn in den grond dezelfde eigenschappen, die wij in latere, historische tijden bij ons volk kunnen waarnemen ; die het groot gemaakt hebben. Om ons heen, bij onze eigen volksgenooten, zien wij steeds weer dezelfde eigenschappen. Niet enkel lichamelijk maar ook geestelijk zijn wij nog heden, wat onze voorouders voor duizenden jaren waren. Wat wij heden zijn, zijn wij doordat wij met hun bloed hun aanleg erfden. Zonder deze erfenis onzer vaderen waren wij nu inderdaad barbaren.

De Luttermarke

Twente is een van die streken, welke het langst nog het eigen karakter bewaard hebben, niet alleen in zijn volk, doch ook in het landschap. Ofschoon in later tijd veel van wat thans in het middelpunt onzer belangstelling staat is vernietigd, dus verloren gegaan, is er toch hier en daar nog belangwekkends genoeg overgebleven, om ons, zij het dan onvolledig, in staat te stellen ons een beeld te vormen van het leven en de voorstellingswereld onzer voorouders uit het grijs verleden. Vele oude streek- en hoevenamen, sagen en legenden roepen beelden op, die aansporen deze streken te bezoeken en te speuren of misschien in het landschap iets is overgebleven. We hebben dan in de eerste plaats hiervoor de aloude „Luttermarke" of zooals men tegenwoordig zegt „de Lutte" gekozen. Dit gebied, hetwelk Oostelijk van Oldenzaal ligt, is belangrijk genoeg er eenige artikeltjes aan te wijden. Voordat we beginnen met het spreken van hetgeen we daar gevonden hebben, eerst eenige algemeene bijzonderheden. De marke-indeeling dateert reeds uit den tijd vóór de invoering van het Christendom, doch Karel de Frank heeft omstreeks het jaar 800, na de onderwerping der Saksen, hierin een grondige verandering gebracht, die daarin bestond, dat het eigenlijke karakter veranderd werd. Vermoedelijk was de Lutte voordien een z.g.n. heilige marke, d.w.z. dat verschillende plechtigheden die ook de andere omliggende Twentsche marken aangingen, daar gehouden werden. De indeeling in vier deelen duidt hierop ; we treffen nog heden deze vier deelen aan, nl. de Elfter-, Hengeler-, Molter- en Roorder Heurne. Het woord Heurne heeft de beteekenis van „hoek". In 804 schonk Karel aan de Benedictijner-abdij van Werden in het Bisdom Munster 30 Twentsche erven, waarvan er 5 of 6 in de Luttermarke lagen. De hoofdhof dezer schenking was de in de Elfterheurne gelegen Elfterhof, omstreeks 900 aangeduid als Eluithevi, in de 11e eeuw als Elvetre. Waarschijnlijk beteekent dit Elfenboom. Later kreeg deze hof den naam van den Monnikhof en is als zoodanig nog heden bekend. Bovendien behoort tot voornoemde schenking het eveneens in de Elfterheurne gelegen erve Crucilo, hetwelk grensde aan de Monnikhof en dat tegenwoordig „'t Kruisselt" heet. Pater van Wijk schrijft in zijn boekje „Boerderijnamen" over het Kruisselt het volgende : „Het Kruisselt, streek- en hoevenaam, omstreeks 900 Crucilo geheeten, in 1440 onderscheiden in „grote crucele en luttike crucele". De beteekenis daarvan is duidelijk „Kruisbosch," lat. crux (gen. crucis) - kruis en lo(o), vaak geworden tot -le of -el, beteekent bosch. Bij 't erve Olde Crussel, daar in de buurt, in 1900 afgebrand, stond vroeger inderdaad een eikenboom, waartegen een kruisbeeld was bevestigd. Volgens overleveringen werd daar op Kruisdagen gepreekt." Röring schrijft in „Kerkelijk en Wereldlijk Twente" deel II :

„Nu de Saksen het Christendom hadden aangenomen, moesten zij daarin ook bevestigd worden. Hij (Karel) deed dit o.a. ook door „volkerenverplaatsing". Niet onmogelijk werden Crucilo en Elvetre óók door het lot van „volkerenverplaatsing" getroffen, want we lezen immers, dat Karel beide erven aan het Werder klooster schonk, waardoor ze dus onder regelrechte christelijke invloed kwamen. Wat er van de bewoners dier erven geworden is weten we niet, we kunnen op grond van bovenstaande wel aannemen, dat ze „verplaatst" werden naar andere streken. De erven zelf zijn in elk geval gebleven en wat we nu nog in de

omgeving van „'t Kruisselt" vinden blijkt uit het onderstaande.
Dwars door de Lutte loopt de Bentheimerstraat, welke bij de Poppe de Nederlandsch—Duitsche grens snijdt. Ongeveer 3 K.M. van Oldenzaal ligt aan de linkerzijde van den weg hotel „'t Zwaantje". Ongeveer 3 K.M. vóór „'t Zwaantje" buigt links een zandweg af het veld in, die tenslotte langzaam stijgend na eenige wendingen in een bosch uitkomt. Aan den boschrand ligt rechts van den zandweg een boerderij, welke voor ons verder geen rol speelt. In de naaste omgeving hiervan staat zeer zwaar eiken- en beukenhout. Langs den boschrand vinden we omwald roggebouwland, terwijl op eenigen afstand hiervan zich in het bosch een blijkbaar door menschenhanden opgeworpen kleiheuvel verheft, waarvan de hoogte ongeveer 7 meter en de middellijn aan den voet ongeveer 12 meter bedraagt. De heuvel ligt temidden van hoog opgaand hout en is zelf ook beplant met betrekkelijk jonge eiken. Opvallend is, dat de heuvel zoo steil is, dat men er niet dan met moeite tegen op kan klimmen. Het laatste is echter niet noodig, omdat aan de Zuidzijde een pad begint, dat spiraalvormig naar den top gaat. Beklimt men dit pad, dan is men juist na een omdraaing op den top aangekomen, (die slechts ruimte biedt voor één persoon) terwijl men zich boven het punt bevindt, waar men begonnen is met de beklimming. Zooals gezegd, ligt dit beginpunt aan de Zuidzijde, waar men duidelijke sporen van een langzaam afdalenden zeer breeden omwalden weg vindt, die in de Zuidelijke richting verloopt ongeveer tot aan de Bentheimerstraat. De laatste is van veel later datum en doorsnijdt kennelijk dezen geheelen aanleg. Verder vinden we nog, aansluitend op den heuvel, een in westelijke richting loopenden wal van meer dan een meter hoogte, die tenslotte óók weer in Zuidelijke richting afbuigt, doch plotseling na een paar meter in de richting van de Bentheimerstraat geloopen te hebben ophoudt. Op deze plek bevinden zich een paar omwalde wegen, die niet in hetzelfde niveau liggen, doch naar verschillende richtingen het bosch inbuigen, o.a. naar hoeve Middelkamp en naar „de Hel". Dit laatste is een ravijn, een plooi in de Tankenberg, waarin een beek ontspringt. In de buurt heeft men ook nog de z.g.n. „Helkamp".
De volksmond noemt onzen heuvel „de Domineesberg". Naar men ons in de omgeving vertelde zou een dominee hem hebben laten opwerpen om hem als preekstoel te gebruiken bij het preeken in de vrije natuur. Over den tijd in welken dit gebeurd zou zijn loopen de meeningen uiteen; men spreekt over een 100 jaar geleden en heeft het óók over den tijd der „hagepreeken". Dit laatste lijkt ons zeer onwaarschijnlijk, omdat de Hervorming de Lutte als het ware niet heeft beroerd. Over den omwalden weg en de overige wallen kan men geen uitsluitsel geven. Het geheele gebied met heuvel was ons een raadsel, hoewel we een vermoeden hadden, met een overblijfsel van het werken onzer Saksische voorvaderen te doen te hebben, uit den vóór-christelijken tijd. Toen we echter het Kruisselt, dat aan de rechterzijde der Bentheimerstraat ligt bezochten, werd een

Domineesberg

Steen op „Het Kruisselt"

en ander duidelijker. Naast den weg die toegang geeft tot het Kruisselt vinden we n.l. sporen van een ouderen weg, waarin men een grooten offersteen, rustend op eenige andere steenen gelegd heeft. Bij onderzoek bleek deze oudere weg aan te sluiten op 't complex aan gene zijde der Bentheimerstraat en wel op den weg die van de Domineesberg in Zuidelijke richting verloopt.

Op ongeveer 350 m. afstand van de Bentheimerstraat, en op ongeveer 400 m. afstand van den Domineesberg ligt aan de wegbuiging, vlak bij de villa het Kruisselt, een kleiheuveltje, overschaduwd door een forschen eik. Het heuveltje ligt juist zuidelijk van den Domineesberg en wordt in de omgeving „de preekstoel" genoemd. Vanaf dit heuveltje dat slechts enkele meters hoog is hebben we een schitterend uitzicht over de Elfterheurne en nog verder naar het Oosten op Gildenhaus en Bentheim. We vinden nu ook nog meer verschillende wallen aan de Noordzijde, die tenslotte in de richting van de Bentheimerstraat verloopen en blijkbaar aansluiting hadden met de afgebroken wallen aan de overzijde der straat, toen de laatste nog niet aangelegd was. Bovendien vinden we ter plaatse waar thans de villa „'t Kruisselt" staat een groote omwalde ruimte, die ten Oosten van de „preekstoel" ligt en door een omwalden weg verbonden is met de omwallingen achter de „preekstoel". Zooals men ons vertelde, heeft men bij den bouw der villa verschillende groote steenen in den grond gevonden; de meeste dezer steenen liggen nog ter plaatse, waaronder een heel groote. Zooals bekend speelden zij bij verschillende plechtigheden een rol en zijn de meeste bij de invoering van het Christendom op last van den Franken-keizer begraven of van hun oorspronkelijke plaatsen weggesleept. In elk geval is het vinden op deze plaats een zeker teeken, dat wijst op een vroeger gebruik der steenen door de Saksen. De preekstoel kon de plaats zijn waarover pater van Wijk schrijft en waarbij gepreekt zou zijn, terwijl aan den eik dan het kruisbeeld bevestigd zou zijn geweest. De Munnikshof ligt zuidelijk ten opzichte van beide heuveltjes en heeft er dus ook mee in

eenig verband gestaan, wat bleek, zooals we gezien hebben, uit de schenking van 804.
Veel wijst er op, dat we hier met een „maalplaats" (maalschap) te doen hebben, d.i. een plaats waar recht gesproken werd, waarschijnlijk ook in aangelegenheden, de andere marken betreffende. Zelfs nà 800 tot aan de opheffing der marken in het begin der vorige eeuw, werden nog voor het Luttermarkegericht aangelegenheden behandeld, die de andere marken betroffen, het diende als het ware als het hoogere gerechtshof. Nu hebben we wel niet ver van de Elfterheurne de Boerrichtersesch, en zetelde daar later de Boerrichter, maar we kunnen gerust aannemen dat deze plaats gekozen is na het jaar 800.
Bij zoo'n maalplaats behoorde o.a. een gerechtsboom. Verder was het geheele terrein omwald en bevond er zich de offersteen. Ofschoon we niet alle typische bij een maalschap behoorende onderdeelen gevonden hebben kunnen we toch op goede gronden aannemen dat we inderdaad met een gerechtsplaats te maken hebben.

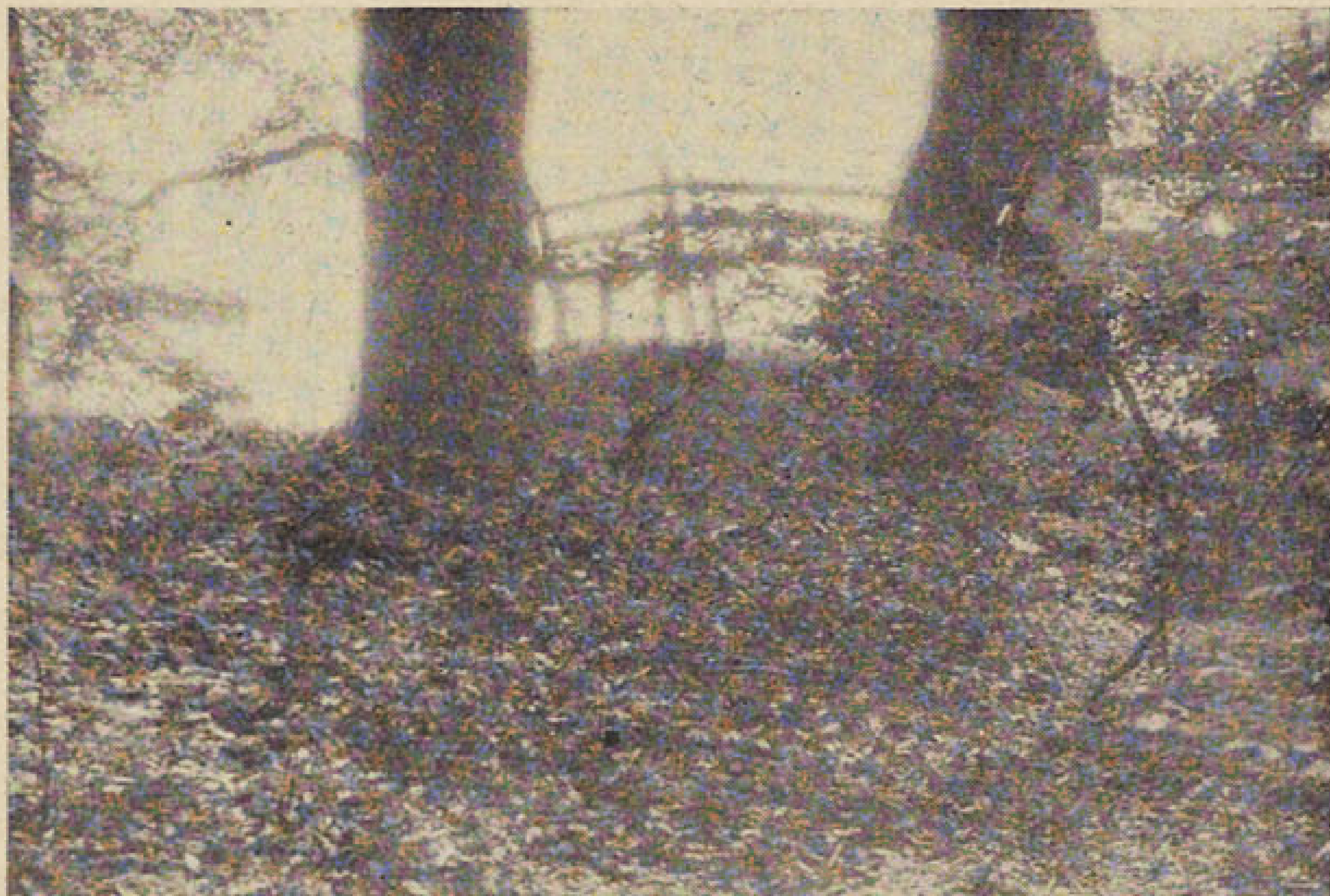

Offersteen bij Het Kruisselt

Bij den Domineesberg speelt nog het spiraalpad een rol, als hebbend een religieuze beteekenis. Deze spiraalwegen treffen we ook aan bij de z.g.n. Trojaburgen, hetzij in den vorm van steenkringen, aardwallen of wegen. Het belangrijkste punt van het geheele complex is dan aan de vergetelheid prijs gegeven, door het naar voren brengen van het kruis op een andere plaats die minder belangrijk, dus minder gevaarlijk was voor de pas gekerstende Saksen.
Samenvattend is het niet gewaagd te zeggen dat het voor Karel, gezien de beteekenis die het Kruisselt en Elvetre voor onze heidensche voorouders moeten hebben gehad, noodzakelijk was - althans van zijn standpunt - om in te grijpen en wel op de hem eigen wijze, door verwijdering der bewoners, door vernieling van het betreffende heiligdom en uiteindelijk door christianiseering.

Wallen in 't bosch bij de Domineesberg

Preekstoel op Het Kruisselt

Germaansche Voornamen

Tal van oorzaken hebben er toe medegewerkt, dat (vooral in het Frankische gedeelte van ons land) de oude, op Germaanschen oorsprong wijzende voornamen geheel of gedeeltelijk verdrongen zijn door namen van Latijnschen huize.
Het is niet de bedoeling hier thans in te gaan op die oorzaken.
Wel heeft het zin, de voor ons taalgevoel zoo veel zinrijker Germaansche voornamen aan een nadere beschouwing te onderwerpen. Op den voorgrond zij gezegd, dat veel voornamen door afkorting, afslijting enz. slechts met moeite herkend kunnen worden als afstammelingen van volle Germaansche namen. Goeddeels ook zijn oude Germaansche voornamen, en dan in zeer herkenbaren staat, bewaard gebleven als familienamen. Dat vindt zijn verklaring daarin, dat voornamen meer voor afslijting vatbaar zijn.
Een opvallend verschijnsel is, hoe vele namen in verband staan met krijg, zege enz. Een der voorbeelden van de strijdbaarheid onzer verre voorvaderen.
Het is niet mogelijk, alle namen die van den grondnaam afstammen, afzonderlijk te noemen, o.a. om de reden, dat ik niet al die in streektalen dikwijls nog bloeiende namen ken. Het zal echter den lezer niet lastig vallen, hem bekende namen in verband te brengen met wel genoemde.
Men neme als voorbeeld: Baldawin: Bald is dapperheid, Wini is vriend.
Van Baldawin, Baldwin, komt men nu gemakkelijk tot Balduin en Boudewijn en het is niet moeilijk ook Balder te herkennen (Wie noemt zijn zoon Balder!). Ander voorbeeld: Sigu is zege. De naam Sigibald is dus duidelijk. Siebrecht, Siebert, Seibert, Siegert gaan op denzelfden stam terug, evenals Siewert, Siegfried (is vrede door zege).
Nu volgen een aantal groepen van namen. Wanneer in een bepaalde groep één deel van den naam verklaard wordt, kan men meermalen in een andere groep het tweede deel van den naam opgehelderd vinden.
Vanzelfsprekend laat de ruimte van dit blad geen volledigheid toe.

1. Liut-bald, is: onder de lieden (liut) dapper (bald). Leopold.
2. Thiut-bald, is: onder het volk (thiut) dapper. Theobald.
3. Wig-nand, is: in den strijd (wig) dapper (nand). Weinand.
In ons Middeleeuwsch Nederlandsch komt veel voor het woord Wiegant, is: held.
4. Hildibrand. Hild, is: strijd. Brant, is: kling, zwaard. Hildebrand.
5. Grimhild. Grim, is: helm. Dus: strijdend met den helm op.

6. Ger en Gis beteekenen Speer. Gerbert, Gerbrecht, Gerhard, Gerard, Gerwin, Gerbrand.
Bert, is: glanzend.
Gisbert, glanzend door de speer, Gijsbrecht, Gilbrecht.

7. Agi, Agu, Eg, is: zwaardpunt, zwaardsnede. Egbrecht, Elwert, Eginhard.

8. Rant, is: schild (rand). Bertrand (glanzend door het schild).

9. Wald, is: heerschen. Walter, Wouter, Wolter, Waldemar, Siegwald (zege-heerschen), Arnold (zie voor ar beneden), Reinhold, Reinout, Helmhold.

10. Heer, is: leger. Herbert, Herbrecht, Herbrand, Herold, Herwig, Walthari, Werner, Warner.

11. Er zijn ook voornamen, waarin diernamen voorkomen. De meest gebruikelijke zijn: beer, wolf, arend, raaf, ever. De beer was bij de Germanen de koning der viervoeters, de arend die der lucht; de wolf en de raaf waren de heilige dieren van Wodan; de ever is een zinnebeeld van kracht en aan Freyr gewijd.
Beer, Bernhard, Berold.
Ar (arend). Arnold, Arnulf.
Wolf. Wolfert, Wolfgang, Wolfbrand, Wolfram.
Aan het eind: Arnolf, Ludolf, Rudolf, Adolf (Atha-ulf, is: edelwolf).
Raaf: Bertram, Wolfram. Wal(a)ram, is: raaf der gevallenen. Denk aan het bijgeloof omtrent de raaf.
Ever: Everhard, Everman, Everwein.

12. Rich, is: machtig, rijk.
Richard, Reichard, Riepert, Reibert, Friedrich, Frederik, Dietrich, Diederik, Dirk.

13. Rat, is: raad, hulp, enz. Radebold, Rabold, Redeker, Radolf, Koenraad, Koert.
Ragan, ragin, is: raad. Regenbrecht, Reimbrecht, Reinhard, Raimund, Reinwold.

14. Hugu, is: denkende geest.
Hugibald (zie boven voor bald), Hubrecht (glanzend door geest), Huber, Hugo.

15. Wil, is: wil. Willibald, Wilbrecht, Wilfrid, Willard, Willaert, Wilhelm, Willem, Wilmar.

16. Hag, hagan, hagin, is: omheind bezit. Hagibert, Herbert, Heiber, Hegewald, Heimbrecht, Heiner (t), Hanewald, Heinrich, Hen(d)rik.

17. Uodal, is: erfelijk bezit.
Ulrich, Uhland, Olbrecht, Olbert.

18. Aud, od, is: rijk in goederen, enz.
O(de)brecht, Oppert, Obert, Ottokar, Oder, Olof.

19. De uitgangen berht, bert en mar (zie ook bovengenoemde namen) beteekenen roem. Lamprecht, Lambert, Dittmar, Diemar.

20. Hlod (H is: ch), is: beroemd, Chlodwin (beroemd in den strijd), Ludwig Lodewijk, Lothar, Luther, Loder, Lotter, Lommer.

21. Hrod, hruod, is: galm, roep, roem.
Hrodebert, Robert, Ruppert ,Ruprecht, Rubrecht, Rogger (Rogier), Roland, Rudolf, Rolof.

22. Adal, is: adel, geslacht, Athalberaht.
Albrecht, Albert, Adalhard, Alwin, Alewijn, Halewijn.

23. Got, is: god. Gotfried, Gotthard, Gottert, Godschalk (godsknecht).

24. Ans, os, is: god. Anselm, Answin, Oswin, Oswald, Oscar.

25. Hûn, is: reus, Hun.
Humboldt, Humprecht, Humbert, Hummer.

Ik heb mij tot een kleine bloemlezing moeten beperken. Den lezer zal het inmiddels duidelijk geworden zijn, wat een prachtig beeldende voornamen nog beschikbaar zijn ter verdringing van vele ons niets zeggende.

Drie maal rond het graf

De mededeelingen in het voorgaande nummer over de grafgebruiken onzer voorouders zouden nog met verschillende voorbeelden kunnen worden aangevuld. Het gebruik, drie maal rond de kerk te gaan komt nog voor in vormen en bij gelegenheden, waar men het niet zou hebben verwacht. Zoo wordt b.v. in het tijdschrift „Eigen Volk" van Bloeimaand 1937 medegedeeld, dat op Pinksteren in de plaatsen Hal en Anderlecht (nabij Brussel) dit gebruik bestaat. Op dien dag wordt daar jaarmarkt (kermis) gehouden en processie. Uit de beschrijving is evenwel niet geheel duidelijk of de processie drie maal rond de kerk trekt of dat de bezoekers van de kerk op dien dag drie maal rond de kerk loopen, alvorens naar binnen te gaan voor hun devotie.

Verder deelde een lezer ons mede, dat bij de bijzetting van het stoffelijk overschot van den Vlaamschen held luitenant Juul de Winde ter gelegenheid van de IJzerbedevaart van dit jaar, de stoet ook drie maal rond het IJzermonument ging; en wel in de richting met de zon mee.

Deze laatste bizonderheid is van belang, omdat dit de sleutel tot de verklaring van het gebruik kan geven. Men heeft het vaak verklaard als ten doel hebbende „booze geesten" te verdrijven. Er zou dan een soort van „ban-kring" om het graf of de kerk (eertijds werd in de kerk begraven) worden getrokken. Daargelaten dat het dan niet noodig zou zijn d r i e maal rond te gaan, zou dan ook de richting feitelijk onverschillig zijn, daar het er alleen op aan zou komen een gesloten kring te trekken.

Men heeft voor deze verklaring wel steun gezocht bij den steenenkring, die ook om hunebedden en grafheuvels wel wordt gevonden. Deze zou ook een „magische" bedoeling hebben: t.w. booze geesten te weren. Naar Germaansche en voor-Germaansche opvatting is het graf echter een woning, een grafhuis, waarin de afgestorven leden der sibbe wonen. Evenals bij de woningen der levenden hoort daarom ook bij die der dooden een omtuining, die door steenen, een palissade of een greppel kan worden aangeduid. Aangezien „de booze geesten" juist thuis hooren in den tijd na de kerstening, toen door de christelijke priesters de oude goden tot duivels werden verklaard en men het volk voor die duivels schrik inboezemde, dient men bij voorbaat met een verklaring uit „afweer van booze geesten" voorzichtig te zijn. Veel wat men onder „magie" rangschikt is eenvoudig oud godsdienstig gebruik, uitdrukking van een bepaalde wereldbeschouwing, dus zinnebeeld. Zoo laat zich ook het drie maal rond de kerk of het graf gaan eenvoudig verklaren als uitdrukking van de oud-Germaansche wereldbeschouwing. De zin wordt ons ontsloten juist doordat de rondgang „met de zon mee" plaats moet hebben. De rondgang is te beschouwen als een nabootsing van den loop der zon door het jaar en door den dag. Zooals de zon open ondergaat, heeft ook het menschelijk leven zijn opgang en ondergang. In de rondgang ligt een uitbeelding van de wet van ontstaan en vergaan, van den eeuwigen cirkelgang van het leven en tegelijk het vertrouwen, dat uit den dood weer nieuw leven zal opstaan. In de Edda vindt men ook sporen van het geloof aan een wedergeboorte. Hier ligt ook de oorsprong van het gebruik, aan een kind den naam van een zijner voorvaderen te geven.

Er zijn verschillende aanwijzingen, dat oudtijds dit rondgaan driemaal rond de kerk of het graf of een andere gewijde plaats — de haard b.v. — wel degelijk niet als „magie" maar als heidensch godsdienstig gebruik werd gezien. In de 17e eeuw, toen na de Hervorming de predikanten ijverden tegen tal van dergelijke oude gebruiken, die zij niet zoozeer als „roomsch" als wel als „heidensch" bestreden, werd het bij keur verboden. Zoo wordt b.v. in de keuren van Enkhuizen door schout en schepenen uitdrukkelijk verboden, dooden om de kerk te dragen op verbeurte van 17 pond. Men vindt dergelijke verboden in één adem met andere soortgelijke als het luiden der klokken („overluiden"), het „doodenmaal" en de „doodendronk" genoemd.

Het volk kent hier en daar de spreekwijze „drie maal rond

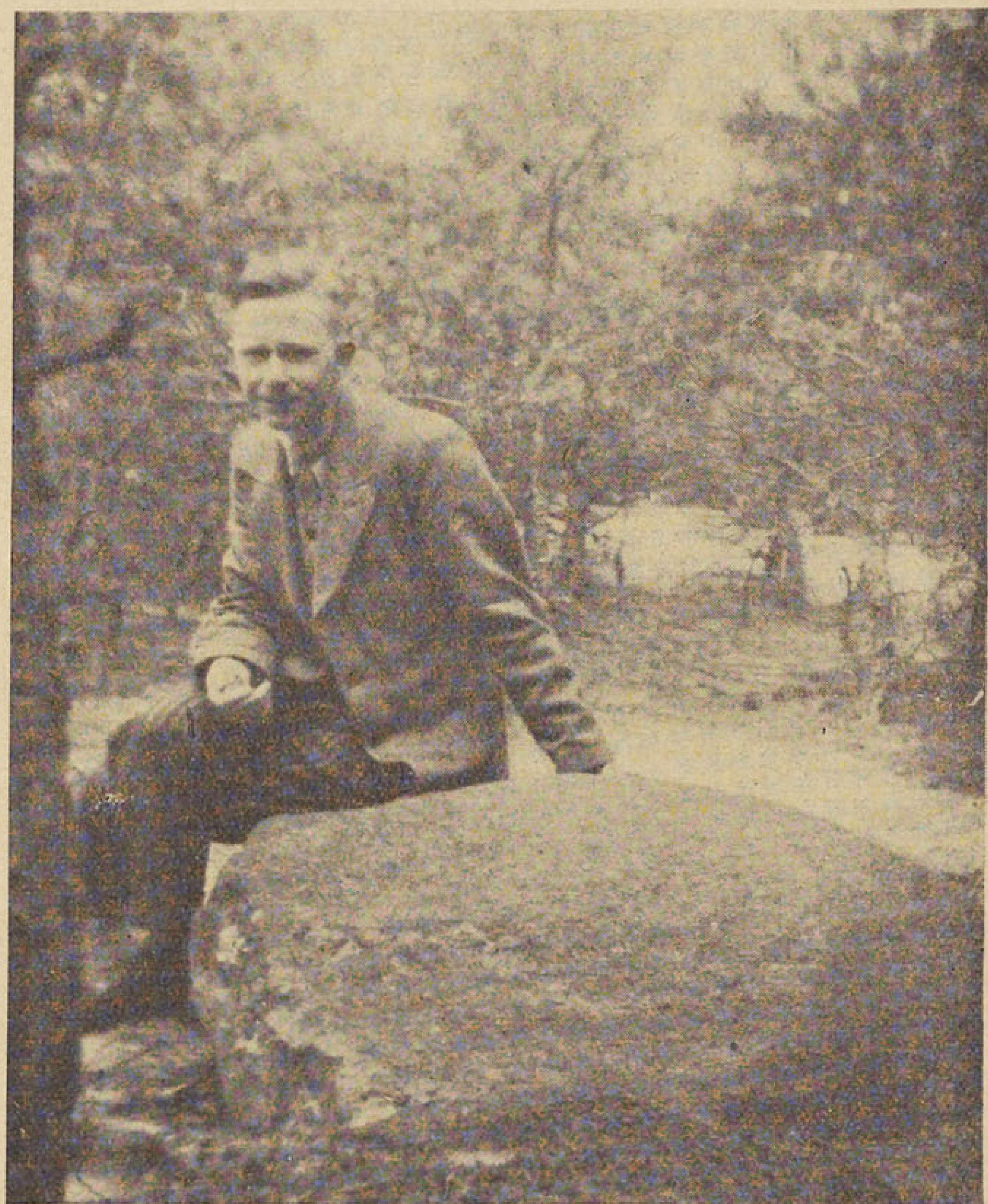
de kerk is zoo goed als één maal er in". Hierin ligt al heel duidelijk de tegenstelling opgesloten tusschen de heidensche en de christelijke grafzede, die als gelijkwaardig naast elkaar worden gesteld, met een stilzwijgende voorkeur voor de voorvaderlijke heidensche zede, die „net zoo goed" is. Merkwaardig is tenslotte nog een gebruik, dat in afl. 4 van „Volk van Nederland" (blz. 255) door den heer van der Ven wordt medegedeeld. Bij de bekende Gronsveldsche „bronk", een pinksterprocessie met vele sporen van een oud-Germaansche voorjaarsomgang door de dorpsakkers, wordt de stoet begeleid door de „schötterie", die haar beschermen moet. Op een bepaald punt houdt de processie eensklaps stil, omdat er onraad is. Wat takkebossen zijn als barricade over den weg geworpen door „kwaadwilligen", waarin men in verband met het volgende gemakkelijk „heidenen" herkent. Een paar bijlmannen treden dan naar voren, om de processie doortocht te verschaffen. Zij treden op een paaltje toe, dat met groen versierd is en daar ergens aan den akkerrand staat. Alvorens tot het omkappen van dit paaltje over te gaan, loopen zij er drie maal omheen, „tegen de zon in". De verklaring is duidelijk: men heeft hier te doen met een eeuwenoude herinnering aan het vellen van den aan Donar of Wodan gewijden eik door een christen-zendeling, hetgeen onder gewapende geleide moest geschieden. De rondgang driemaal „tegen de zon in" is de omkeering van het heidensche geheiligde gebruik en beduidt de ontwijding van het den heidenen heilige.
Wat ten slotte het getal drie in dezen beduidt, ook hiervoor zijn wel aanwijzingen te vinden. Zoo kende men aanvankelijk slechts drie jaargetijden: voorjaar, zomer en winter. Deze oude driedeeling van het jaar vinden we terug in de drie lettergroepen, de „aettir" van de runenrij. Drie was het getal der normen, die gezeten aan de Urdbron het lot der menschen sponnen. Drie goden vereerden volgens de Romeinsche beschrijvers de Germanen; Wodan, Tyr en Donar. Zoo is het dan ook alleszins verklaarbaar, dat het gebruik om drie maal rond het graf of de kerk te trekken overal terug te vinden is, waar Germaansche volken wonen. Jammer alleen is het, dat zulk een zinvolle voorvaderlijke zede nog slechts op weinige plaatsen in gebruik is.

De Grieze Pinke achter Oldebroek

Ik weet niet wat de ervaring van anderen is, maar op mij heeft het vinden van groote steenen onder den open hemel steeds een eigenaardige bekoring gehad — een zeker gevoel van stillen eerbied, dat ik niet nader onder woorden weet te brengen — maar dat zich steeds van mij meester maakt bij het zien van bijvoorbeeld groote hunebedden of het ontdekken van groote zwerfsteenen in het bosch of in de heidevelden.

Een dergelijke gewaarwording beving mij, toen iemand mij op zekeren dag, dwars door de dennenbosschen, den weg wees naar een voor velen ter plaatsen bekenden grooten steen achter Oldebroek, die daar algemeen den naam draagt van „de Grieze Pinke".
Tusschen twee heuvelrijen in ligt daar een voor ons land zeer groote steen, van grijsachtige kleur, op het oog een zwerfkei, die daar toevallig neergekomen is in één der ijstijden, die over ons land heengegaan zijn. Velen hebben reeds getracht dezen steen van zijn plaats te sleepen, zooals reeds zooveel steenen uit de heide verdwenen zijn om tot sieraad te dienen van een of ander dorpstuintje of inrijhek. Gelukt is het nog niet met dezen steen — hoe lang zal het echter nog duren!

Weinig kon ik op dat eerste oogenblik vermoeden, wat de beteekenis van dien steen zou zijn. Het viel alleen op, dat nergens in de buurt zulke groote keien voorkwamen, terwijl deze steen juist in de buurt lag van het z.g. Mulliger Soerel, vermoedelijk de oudste streek van Oldebroek!
Het vermoeden, dat deze steen hier niet zoo maar toevallig was terecht gekomen werd sterker, toen ik van een ouden man, die in zijn jeugd schaapherder was geweest, hoorde, dat de plek, waar „de Grieze Pinke" ligt, vroeger „de Wolfskamer" werd genoemd. Deze benaming gaf mij de overtuiging, dat ik hier te doen had met een plaats, die in voor-christelijke tijden stellig een belangrijke rol in het volksleven moet hebben gespeeld. Er zijn meer van die vreemde namen hier op de heide, zooals trouwens ook elders in ons land. Namen als „Gaedsberg", „Paardenberg", „Kraaienberg", „Domineesberg", Heidensgat" en tallooze andere wijzen op de belangrijke beteekenis, die deze plaatsen gehad moet hebben, en wel van zoodanige aard, dat bij de invoering van het Christendom het alleen mogelijk was de menschen van deze plaatsen af te houden, door deze vaak afschrikwekkende namen te geven. In vroegere afleveringen is hier reeds meermalen over geschreven (Grasmaand 1937). Ook lezen wij daar, dat de groote jaarfeesten onzer voorvaderen het Midwinterfeest, het Midzomerfeest en het Lentefeest waren, wanneer de zon de kortste boog, de langste boog en de boog daar juist tusschen in beschreef.
Op de Extern-steenen in Lippe bevindt zich nog een oud zonne-observatorium (zie de aflevering van Louwmaand 1937), waar de opkomst der zon op Midzomer nauwkeurig geschoten kon worden.
Ook heeft men in Duitschland nog kunnen nagaan, dat ook op tal van andere wijzen deze jaarfeestdagen bepaald werden, hetzij door oude kerkgebouwen, waar op die bewuste dagen het zonlicht op een bepaalde wijze door de ramen viel, hetzij door in het landschap opgestelde steenen, waarvan uit men de zon op die dagen boven vastgestelde gezichtspunten zag verschijnen.
Deze steenen dragen eigenaardige namen. Ik vond „Bijl-, Pijl-, Pool-, Spil-, Spoel-, Spindel-, Gellen- of Goldensteenen" als zoodanig opgenoemd in het boek „Der Germanische Glaube" van Dr. Herm. Gauch. De eerste zes benamingen zijn duidelijk genoeg. Pijl, pool, spil, spoel en spindel wijzen duidelijk op een bepaalde orienteering, op een middelpunt, waar alles om draait of op een centrale as. Een Bijl-steen zou kunnen wijzen op „Thunar (Donar, Thor) de jaarsplijter", die op Midzomer, wanneer het vaak hevig onweert, met zijn hamer of bijl het jaar in twee gelijke deelen splijt. In het woord Gellen of Golden meent men de woorden „kalender" en „cylinder" terug te kunnen vinden.

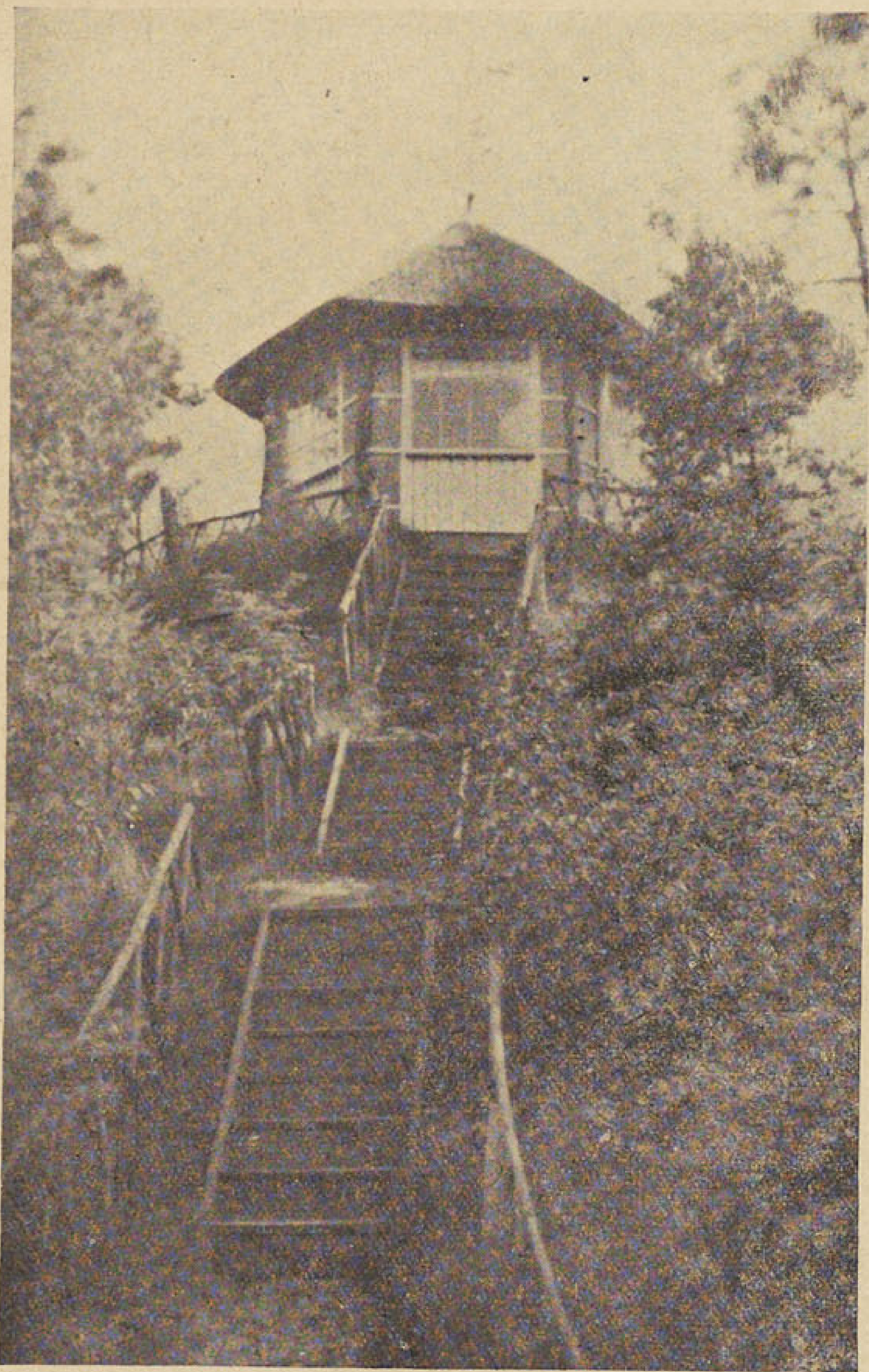

De „Grieze Pinke"

Nog merkwaardiger is de uitleg, die ik meen te vinden uit het antwoord, dat ik van bevoegde zijde kreeg op mijn vraag of „Gellen" ook verband kan hebben met „Geller", de hoorn van Heimdall uit de Edda. Dit antwoord luidde :

> „Heimdall, de wachter der Asen, zit daar, waar de brug Bifrost zich bevindt. Hij werd uit negen jonkvrouwen geboren, die allen zusters waren. Hij bezit de hoorn, die Gjellarhoorn heet (Gyfagginning 27). De brug Bifrost is de melkweg ; hij is dan de „wachter", zooals de beschuttende boom van de boerenhofstede in Zweden zoo wordt genoemd (De Vries). Hij wordt daarom met „Wereldberg" en „wereldboom" in verbinding gebracht. Hemelas en wereldboom staan in verbinding met elkaar. Langs die weg zou het dus denkbaar zijn, dat „Gelle" iets te maken heeft met Heimdall, dus niet met de hoorn, maar wel met sterrekunde en wereldboom."

Nu komt deze naam „Gelle" ook in ons land voor. Bij Vaassen is de „Dobbe-Gelle", en bij Bentheim de „Göllenkamp", beide plaatsen bleken oudheidkundige vondsten op te leveren.

De Cannenberg te Oldebroek

Wat mij te doen stond was dus na te gaan, of mij „Grieze Pinke" nu ook zulk een Gelle-steen was, en mijn onderzoek zal ik hieronder laten volgen.
Na de vindplaats van den steen nauwkeurig op de kaart te hebben aangeteekend heb ik de verschillende hemelstreeklijnen over deze plaats op de kaart getrokken.

NOORD-ZUID-RICHTING.

Het trekken van de Noord-Zuidlijn is reeds dadelijk merkwaardig, omdat deze lijn in het Zuiden als hoogste punt de „Heesberg" snijdt, en in het Noorden over een molen bij Mulligen loopt.

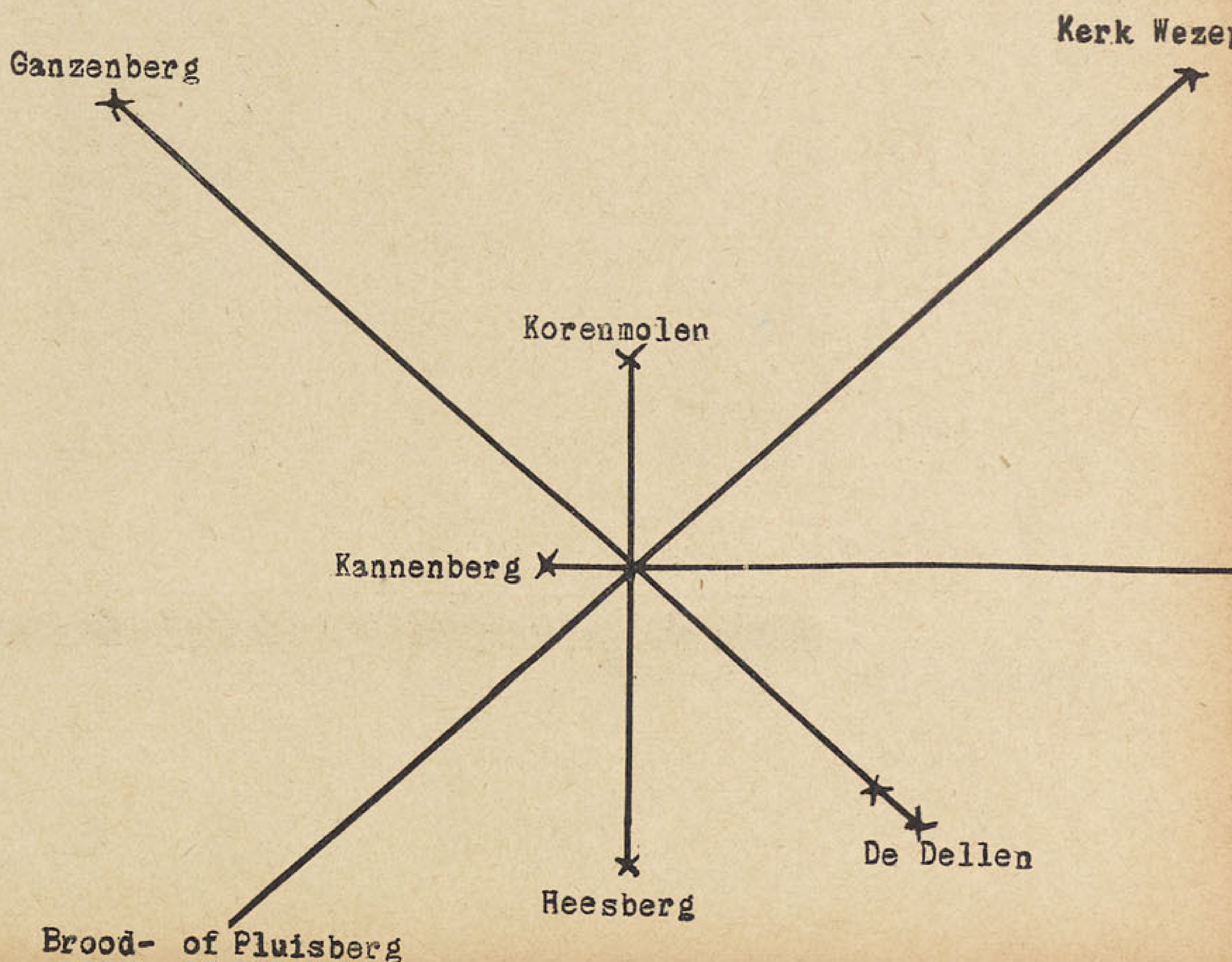
De Heesberg ligt op ongeveer 2 K.M. ten Z. van de Wolfskamer, en is op zich zelf reeds een merkwaardige heuvel in de Oldebroeksche heide ; eerstens omdat hier in vroeger dagen reeds verschillende oudheden als urnen en bewerkte vuursteenen gevonden zijn, en tweedens, omdat deze heuvel een rol schijnt te vervullen bij de z.g. Hessenwegen, waarvan er één vlakbij over de toppen der Woldbergen gaat, waarover ik later nog eens iets meer hoop te kunnen meedeelen.
De korenmolen van Mulligen is gebouwd op een ronden heuvel, die duidelijk kunstmatig is opgeworpen. De overige molens in de buurt zijn alle rechtstreeks vanaf den grond uit steen opgetrokken. De molen zelf is gedateerd, te zien aan de muurankers van de oude molenaarswoning, uit begin 1700. De heuvel zelf zal wel duizenden jaren oud zijn. Zijn afstand tot de Wolfskamer is ongeveer 1¾ K.M. Opvallend is nog, dat deze molen in een vrijwel onbevolkte buurt staat.

OOST-WEST-RICHTING.

Ook deze lijn is zeer merkwaardig. Op 5 K.M. ten Oosten snijdt deze lijn den Woldberg over een daar ter plaatse hoogste heuveltop, die op de stafkaart speciaal aangegeven is met 50.2 en loopt 5 K.M. verder bij Wapenveld weer over de „Polberg".
De Westlijn gaat 750 Meter van de Wolfskamer af over een hooge heuveltop, de „Kannenberg" geheeten, waarop nu een jachthuisje is gebouwd, en nog een K.M. verder gaat deze lijn over een kunstmatig opgeworpen heuveltje van ongeveer 10 M. hoog op het landgoed „De Zwaluwenburg". Nog 2 K.M. meer ten Westen ligt een boerderij, die „Groot-Musschaert" heet.

ZONNEWENDE-PUNTEN.

Voor onze breedtegraad (ongeveer 52 graden) ligt het opgangspunt der zon bij Midzomer- en Midwinterzonnewende ongeveer met een hoek van ongeveer 132 graden ten opzichte van de Noord-Zuidrichting, evenals natuurlijk het ondergangspunt. Willen wij nu onderzoeken of onze voorouders deze „Grieze Pinke" ook benut hebben voor het bepalen der groote jaarfeesten, dan zijn wij noodgedwongen verplicht om een zekere afwijking aan te nemen van een paar graden bij onze bepaling, omdat wij onmogelijk kunnen weten, of als opgang gerekend werd het middelpunt der zon, of het eerste verschijnen, of wel het geheel boven den einder uitkomen der zon.
Nemen wij eerst den dag van Midwinter. Het Joelfeest ving aan, wanneer de zon den kortsten boog aan den hemel had beschreven. Zetten wij nu de hoeken van 132 graden uit vanuit de Wolfskamer, dan zien wij, dat de Z.W.-lijn een hoogen top snijdt van 24 M. op ongeveer 5 K.M. afstand. Op de stafkaart wordt geen naam vermeld, maar de oudste inwoners twijfelden tusschen „Pluisberg" en „Broodberg".
Dat de namen in het vergeetboek geraken, is wel te begrijpen. Thans is ongeveer het geheele uitzicht belet doordat de geheele heide in de laatste jaren volgepoot is met dennebosschen. In vroeger dagen, tot ongeveer een geslacht geleden, waren deze streken nog uitgestrekte, kale

velden, waar de talrijke schaapsherders de oude namen in eere hielden, omdat deze heuveltoppen de bakens voor hen waren, waarnaar zij hun plaats konden bepalen.
De lijn over Wolfskamer en Brood- of Pluisberg doorgetrokken naar het Noord-Oosten komt uit op den toren van Wezep. Langs deze lijn werd de opkomst der zon bepaald op den langsten dag van het jaar, en we weten dat kerken later vaak gebouwd werden op oude plaatsen, die bij de godsdienstige feesten onzer voorouders beteekenis hadden. De lijn die de opkomst der zon op Midwinter aangeeft, loopt over de Dellen, een merkwaardige plaats op den Hessenweg, waar tal van wegen uit allerlei richting tezamen komen. Nog verder doorgetrokken komt de lijn over den „Galgenberg" van Heerde en den kerktoren van het overoude Oene.

Naar het Noordwesten doorgetrokken komt de lijn dwars door het lage land van Oldebroek heen vlak langs een boerderij, die „de Ganzeberg" heet. Een berg of heuvel was hier niet te vinden. Mogelijk is deze bij het intensiever in cultuur nemen der gronden afgegraven. Het is echter wel merkwaardig, dat de naam „Ganzenberg" nog is blijven voortbestaan. Men wist mij nog te vertellen, dat hier vroeger een groote buitenplaats moet zijn geweest.
We hebben hier dus te doen met een soort „zonne-observatorium", een heilige plaats, die een groote rol moet hebben gespeeld in het leven onzer voorouders.
De steen zelf is vrij groot, zooals te zien is aan de verhoudingen op de afbeelding.
Eén der zijden is merkwaardig vlak, en naar een steenhouwer mij verzekerde, is deze kant kunstmatig vlakgemaakt. Deze zijde zal vroeger wel naar boven gekeerd zijn geweest. Bevreemdend blijft nog de naam der steen. Hoe is de naam „Pinke" te verklaren? Als zoodanig kennen wij in onze taal slechts een drietal begrippen, namelijk een vinger, een schip en een jonge koe.

Molen te Mulligen op kunstmatige heuvel

Heuvel op Zwaluwenburg

Ten slotte meenen wij nog in de „Wolfskamer" met zijn „Grieze Pinke" een merkwaardige overeenkomst te zien met een sage uit de „Snorri-Edda", waarin verhaald wordt, hoe de winterwolf Fenrir, geketend met de band „Gelgja", vastgelegd wordt aan den steen „Gjöll". (Gylfaginning 34). Dit woord „Gjöll" lijkt wonderveel op „Gell", de naam van een steen, die zooals wij boven zagen, de zelfde beteekenis heeft als de „Grieze Pinke".
Mogen wij hieruit afleiden, dat ook hier weer blijkt, hoe de Saga's uit het oude Noorwegen ook in ons land gekend werden met hun diepere, zinnebeeldige beteekenis?
Wij schreven reeds in het begin, dat de „Grieze Pinke" tusschen twee heuvelruggen ligt. Deze heuvels dragen als namen de „Riege Dunen" en „het Achterste". Ook dit is weer in opvallende overeenstemming met de Midwintersymboliek, omdat hierin de rune „Bar", de rune der „twee bergen" een groote rol speelt. Om hierop in te gaan, zou ons op het oogenblik te ver voeren. Wij willen er slechts op wijzen hoe voor hen, die er naar zoeken, overal op het platteland nog bronnen van oud weten verborgen liggen. die aan het oog van den vluchtigen voorbijganger ontgaan, maar die geenszins hun geheimen verborgen houden voor hen, die den sleutel gevonden hebben.

DER VADEREN ERFDEEL

(Briefadres: Hoofdweg 4, Amsterdam)

De stichting „Der Vaderen Erfdeel" geeft het maandblad De Wolfsangel uit en liet uitkomen „Ras en Kultuur", door Herman Laagland (prijs 25 cent). Andere uitgaven zijn in voorbereiding. Het ligt in de bedoeling, geregeld lezingen te doen houden, plaatselijke clubs te vormen en bezichtigingen te organiseeren. Zulks met het doel, mede te werken om de volksche gedachte te doen herleven en in breede kringen der bevolking den eigen aard weder tot zijn recht te doen komen.

De stichting staat geheel los van andere vereenigingen.

Alle briefwisseling betreffende zakelijke aangelegenheden van De Wolfsangel zende men naar: Beheer De Wolfsangel, postbus 2, Leiden.

Alle briefwisseling betreffende den inhoud, bijdragen, enz. aan Mr. H. Reydon, Leidscheweg 198 A, Voorschoten.